

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ПРИНЦИП ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

А.А. Мельниченко

кандидат філософських наук, доцент,

О.А. Касаткіна

соціолог НДЦ ПС «Соціоплюс»,

С.В. Савицька

студентка факультету соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

В роботі здійснена спроба осмислення ролі гуманізації освіти як основного принципу формування екологічної свідомості. Стаття присвячена аналізу можливості формування передумов екогуманістичної традиції в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства.

Ключові слова: освіта, гуманізація освіти, екологічна свідомість.

Глобальні цивілізаційні процеси планетарного значення, стрімкі інновації, спричинені ними зрушення в усіх сферах людського життя, вражаючий інформаційний прогрес, а також бурхливий розвиток техніки і технологій призводять до докорінних змін соціального життя, генерації нових світоглядно-ціннісних орієнтирів. Сьогодні людина багато в чому довіряє своє благополуччя та покладається на досягнення науки, новітні технології, вважаючи, що з кожним кроком до майбутнього вона все більше звільняється від тягаря буденних клопотів, не замислюючись над тим, що може створити (якщо досі не створила) собі більше проблем, аніж знайде вирішень їх.

Такий суто технократичний спосіб діяльності нерозривно пов'язаний з домінуванням раціональності як способу мислення. Спостерігається нова парадигма організації життєдіяльності людини, а також формування нових ціннісних орієнтацій. В їх основу покладено цілераціональне перетворення та привласнення. Результат: криза – тяжкий перехідний стан з результатом, який може бути як позитивним, так і негативним. До того ж, криза – всеохоплююча, від екологічної до духовної, включно до «кризи розуму». В культурі техногенної цивілізації з високим рівнем соціальної динаміки, стрімкими та незворотними соціальними змінами, галопуючими темпами прогресу людина поступово втрачає можливість адаптації, вона стає заручником технічного прогресу. Як колись людина перейшла з позицій заручника природи, стала «над» нею, оволодівши первинними знаряддями праці, нині перед нею постала аналогічна задача: не припустити деградації людства, уникнути глибокої антропологічної кризи, перейти до суспільства основними рисами якого є:

- збалансована взаємодія між людиною і природою, виключення суто споживацького ставлення до природи;
- світоглядна орієнтація на гармонію з природою, формування екофільного типу свідомості, розвиток екологічної свідомості в широкому сенсі слова;
- пріоритет на розвиток особистості, творчості і самоздійснення людини [4, 5].

За таких умов, коли гостро постає проблема пошуку неподільної основи, ядра людини, яким можуть стати головні духовні чинники, важливо не втратити вже суцільні глибинні духовні надбання та створити умови для формування нових. Саме ефективна система освіти та просвітництва дає змогу здійснити необхідний перехід від технократичного типу мислення до засад формування та розвитку нової екогуманістичної традиції. Адже для подолання кризи необхідні докорінні соціальні зміни, одним з чинників яких є освіта. Зміна якостей особистості змінює її соціальні відносини, що, врешті-решт, впливає на відносини у суспільстві в цілому. Освіта, формуючи певні особистісні якості, може виступати найбільш дієвим способом ціннісного спрямування соціальних змін та забезпечувати передбачувану соціокультурну трансформацію.

Відтак, завданням освіти має стати, передусім, забезпечення усвідомлення індивідами процесів соціального розвитку, науково-спроможне теоретичне осмислення майбутнього та перетворення його на об'єкт практичної дії [2, 8]. Освіта як процес, як система і як результат, тобто як особлива сфера буття людини та соціуму, як соціаль-

на форма організації людської діяльності та як індивідуальний та суспільний набуток, є найбільш оптимальною формою культивування у людини морально-духовної основи, направленої на паритетний діалог з природою. Умова такого діалогу – сприйняття природи як морального партнера. Іншими словами, люди, як моральні агенти, по відношенню до свого морального партнера – природи мають обов'язки і усвідомлення цих обов'язків та їх дотримання є непохитною основою «здорового», - власне: нормального, - способу взаємодії людини з природою.

На сьогодні серед домінуючих шляхів подолання екологічної кризи можна назвати два основні, які синтезують у собі цілу гаму підходів до розв'язання даного питання. Перший – прагнення до біологічної стабілізації навколишнього середовища. В основі такого підходу лежить принцип кругообігу енергії. Вважається, що для збереження природи життєво необхідними є недоторкані осередки, так звані «центри стабільності», з яких природа споживає ресурси для самовідновлення. Для створення вказаних осередків необхідне усвідомлене культивування людиною таких умов.

Другий підхід полягає у так званому «вписуванні» людини в природні круговороти. Він вимагає заборони на деякі види діяльності, які потенційно можуть мати необоротні катастрофічні наслідки.

Обидва підходи несуть у собі обов'язкову умову, ядро – усвідомлення людиною наслідків своєї діяльності, власних можливостей щодо зменшення ризиків стосовно природи, а також необхідності пошуку нових альтернативних шляхів «симбіозу» людини та природи.

Таким чином, однією з домінуючих цілей освіти сьогодні постає формування екологічної свідомості, основу якої складають наукові знання, екологічна культура та етика. Світоглядне значення екологічної свідомості пов'язане, насамперед, з необхідністю вирішення найважливішої на сучасному етапі соціальної проблеми – побудови суспільства, система цінностей якого сприяла б можливості уникнути екологічної катастрофи. Для цього необхідно формування іншої системи цінностей, визнання за природою «права голосу», надання цінності розвитку особистості кожної людини, а також зміни в області управління та виховання [4, 9].

До того ж варто враховувати процес адаптації системи освіти індустріального суспільства до умов постіндустріального. За таких умов освіта має орієнтуватись на формування, передусім, творчої, всебічно розвиненої та інноваційної особистості, а не на масову стандартизацію, уніфікацію, формування стандартизованої особистості.

Актуальним постає питання саме гуманізації освіти як принципу формування екологічної свідомості. Адже освіта повинна відповідати сучасним соціальним змінам, домінуючою тенденцією яких є, - а повинна бути абсолютно домінуючою, - зростання ролі людини та її творчої діяльності в суспільному житті.

Трансформації, що мають місце в українській освіті, визначають її широке проблемне поле. Основна увага в нинішніх наукових дискусіях та публікаціях, в яких висвітлюються проблеми освіти, звернена на розкриття колізій процесу забезпечення необхідного рівня якості освіти, яка б відповідала сучасним ринковим реаліям. Такий стан справ зумовлений, на перший погляд, об'єктивним характером становлення ринкових економічних відносин, з іншого ж – відсутністю засадничих орієнтирів розвитку національної системи освіти, одним з яких повинен бути принцип гуманізму.

Зазначимо, що обґрунтування гуманістичного характеру розвитку української освіти визначає нагальну необхідність в бездоганно-наукових, теоретико-методологічних рефлексіях світоглядно-філософського рівня.

Одну з причин дегуманізації освіти ми вбачаємо в тому, що майже на всьому пострадянському просторі (і в Україні – зокрема), відбулася різка зміна парадигми освітньої політики. До прикладу, в нашій державі спочатку відбулася реформа середньої освіти, а згодом – змін почала зазнавати і вища школа. Впровадження положень Болонського процесу в системі вищої освіти в Україні тільки на перший погляд передбачає забезпечення, - в сенсі: покращення, - якості освіти. Щоправда, справедливим буде зауважити, що декларування того, якою повинна бути сучасна людина як продукт виховання в концепціях реформування освіти, є. При цьому, наукова спільнота покладає надії на те, що формування та розвиток людини здійснюватиметься саме в рамках системи освіти, проголошуючи, що перед освітою XXI століття постала низка історичних викликів, зокрема: «потреба забезпечити оптимальний баланс між локальним та глобальним з тим, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатною жити і діяти в цьому світі, нести частку відповідальності за нього, бути, по суті, не тільки громадянином країни, а й громадянином світу... Необхідність сформулювати на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності... Необхідність виробити у людини здатність

до свідомого і ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому інформаційному суспільстві...» [1, 343-344].

Парадокс же сучасної освітньо-виховної політики держави полягає в тому, що, проголошуючи вищевказані завдання стосовно розвитку людини, взагалі або ж практично не створюються умови для їх вирішення, а, навпаки, відбувається нівелювання принципів гуманізації освітньо-виховного процесу. На такий висновок нашої складової у програмах підготовки фахівців у вищій школі. А саме такі дисципліни як філософія, психологія, соціологія, релігієзнавство, етика, естетика тощо покликані долучати людину до загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Особливої уваги в контексті реформування системи освіти заслуговують два напрями гуманістичної філософії. По-перше, це її теоретична складова, де сполучені філософська та педагогічна антропологія. У роботах цього рівня гуманоцентрична переорієнтація навчально-виховного процесу розглядається в широких рамках філософських узагальнень відносно сутності людини та її основних онтологічних проблем, що є своєрідним перехідним містком між освітньою практикою та загальнофілософською теорією. По-друге, це сфера проектування конкретних освітніх новацій, де народжується досвід організації навчально-виховного процесу на нових світоглядних та ціннісних засадах.

Як відомо, XXI ст. ЮНЕСКО проголосило століттям освіти, а ООН – століттям Людини. Саме це засвідчує, що засадничим принципом європейської освіти повинен стати принцип гуманізму. Завважимо: дійсного гуманізму. Інакше цей заклик так і залишається всього лише закликком, тоді як дійсність – це співпадіння сутності та існування.

Гуманізм нового століття світове співтовариство виправдано пов'язує з освіченістю людини, всебічним та гармонійним її розвитком, свободою творчості. Разом з тим, «функціонери від освіти» не мають, м'яко кажучи, чіткого уявлення щодо умов, шляхів, засобів і т.п. здійснення принципу дійсного гуманізму в буденних освітніх практиках. Такий висновок напрошується при більш детальному розгляді сучасних європейських реформ освіти. Окрім того, гуманізацію розуміють як засіб у структурі цілераціональних педагогічних дій. Себто редукують її до рівня утилітарних дидактичних практик. Незважаючи на те, що педагоги-новатори пропонують і вже здійснюють різноманітні, безперечно, гуманістичні педагогічні практики. До прикладу: школа життєтворчості особистості, школа ненасильства, школа радості та інші. Але, на жаль, вони залишаються лише окремішніми острівця-

ми гуманізації освіти. Спроби транслювати та експлікувати їх на освітянський загал виявилися неуспішними.

Гуманізація освіти як процес практичної актуалізації гуманістичного принципу потребує перманентного філософського осмислення відповідного організаційно-матеріального, методичного тощо забезпечення та необхідної волі.

Будучи необхідною системною характеристикою суспільства та освіти в сучасних умовах, гуманізм характеризується як ціннісний атрибут соціальності, що відповідає за «людиновимірність», «людиноцентризм», проявляється у різноманітних модусах – релігійному, психологічному, політичному, моральному, соціальному, освітньому тощо.

Гуманізацію освіти в широкому значенні слід розуміти як переорієнтацію освітніх зусиль на особистість, на формування людини як унікальної і, водночас, - універсальної, цілісної творчої індивідуальності, що прагне самоактуалізації. Гуманізація освіти повинна передбачати беззастережне та безроздільне «панування» творчості в здійсненні освітньої діяльності. Саме творчості, а не творчої компоненти. Адже завданням гуманізації освіти повинно бути формування суспільства творців.

Під гуманізацією освіти розуміємо створення умов для самоздійснення, самовизначення особистості в хронотопі сучасної культури, створення в навчальному закладі будь-якого рівня відповідної гуманітарної атмосфери, що сприяє розкриттю творчого потенціалу людини, формуванню ноосферного мислення, ціннісних орієнтацій і моральних якостей з наступною їх актуалізацією в подальшій життєдіяльності людини.

Таким чином, вкрай актуальним вважаємо необхідність розширення комплексної підготовки спеціалістів – носіїв екологічної орієнтації політики та практики сучасного й майбутнього розвитку. Головна ціль – відхід від «парадигми людської винятковості» та орієнтація на етику відповідальності, яка включає в себе: по-перше, усвідомлення та прогнозування наслідків колективної діяльності, по-друге, відмову від дій, що можуть призвести до необоротних наслідків, що вони становлять загрозу існуванню людства.

Сьогодні «соціальність» і «природність» перестають бути взаємовиключаючими феноменами, а радше взаємозумовлюючими. Нове світоглядне розуміння цивілізаційного процесу, джерелом розвитку якого є не тільки раціональні, а й духовні чинники, відкриває нові перспективи побудови моделей соціального поступу, що зумовлюють пово-

рот від технократизму до нової екогуманістичної традиції [3, 12-13].

За таких умов важливим є наголошення на тому, що людина – це один із членів природно-

го співтовариства, частка живого. І настав час вести діалог з природою з позиції відповідальності перед нею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол.: *В.Литвин (кер.), В.Андрущенко, А.Гуржій* та ін. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. – К.: Навчальна книга, 2004. – 672 с.
2. *Прокопенко А.Л.* Освіта як чинник соціальних змін: Автореф. дис. ... канд. філос.наук: 09.0.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2007. -19с.
3. *Лазарович Н.В.* Соціально-субстанційна природа людини в умовах техногенного суспільства: філософсько-культурологічний аналіз: Автореф. дис. ... канд. філос.наук: 09.00.03 / Львівський національний університет ім. Івана Франка.– К., 2007. -19с.
4. *Варго О.М.* Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства: Автореф. дис. ... канд. філос.наук: 09.00.03 / Харківський університет повітряних сил імені Івана Кожедуба.– К., 2007. -19с.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2007 р.